

Бранко Р. ЗЛАТКОВИЋ*
Институт за књижевност и уметност
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 18. 11. 2019.
Прихваћен: 12. 02. 2020.

БЕОГРАДСКИ МИТРОПОЛИТ ЛЕОНТИЈЕ И ЊЕГОВ НАМЕСНИК ХАЦИ МЕЛЕНТИЈЕ СТЕФАНОВИЋ – У УСМЕНОЈ ТРАДИЦИЈИ И ИСТОРИЈИ**

Након укидања аутономности Српској цркви 1766. и њеног потпадања под јурисдикцију Васељенске патријаршије у Цариграду, почетком 19. века – једновремено са развојем Првог српског устанка – у два митрополија Београдског пашалука слободније се обнавља црквени живот и оживљава се светосавска традиција. У то доба, на челу Београдске митрополије био је Грк Леонтије Ламброс (Ламбровић). Његова личност праћена је контроверзним представама. Савремена и критичнија историографија не налази толико грехова колико је београдском митрополиту приписано у сведочењима и казивањима сувременика, мемоарима и у већем делу традиционалне историографије. Због политичких размирица са Вождом Карађорђем, митрополит Леонтије је 1809. избегао из устаничке Србије и вратио се 1811. Током одсуства, дужност његовог намесника од 1810. обављао је Хаџи Мелентије Стефановић, игуман манастира Раче и војвода Соколске нахије. Он је, потом, изабран за ужичко-ваљевског митрополита (1812–1813), али није био посвећен од Васељенске патријаршије. Његове делатности на духовном плану, као и подвизи у устаничким борбама и у дипломатији, посведочени су у епици и у анегдотама. У раду ће тежиште бити посвећено представљању њихових епских и приповедних биографија.

Кључне речи: београдски митрополит Леонтије Ламброс, игуман, војвода и митрополитски намесник Хаџи Мелентије Стефановић, Први српски устанак, црквена и светосавска обнова, историја, епика, анегдота, усмена традиција.

Султан Мустафа III издао је 1766. ферман о укидању Пећке патријаршије. Њене епархије потпале су под јурисдикцију Васељенске патријаршије у Цариграду. Отада су се на челу двеју митрополија Београдског пашалука – Београдске и Ужичко-ваљевске¹ – смењивали митрополити Грци (Радосављевић 2007: 85–86). Потирање верских слобода, заосталост домаћег

* branzzlat@gmail.com

** Рад је резултат делатности пројекта *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду* (178011), који се реализује у Институту за књижевност и уметност у Београду и који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Ужичко-ваљевска епархија назива се и Шабачком епархијом (Перовић 1980: 7–8).

свештенства и одсуство теолошког образовања – условило је замирање црквеног и духовног живота, као и гашење светосавске традиције која је била поштована у средњовековној српској држави. Ситуација се погоршала крајем 18. века, када су јаничари све безочније ускраћивали слободе вероисповести. Срби су тражили излаз масовним учешћем на страни Хабзбуршке монархије у рату који је она водила против Османског царства. Рат се завршио миром у Свиштову 1791. године, после чега је Османско царство спровело реформе у Београдском пашалуку. Носилац промена био је београдски паша Хаџи Мустафа-паша. Низом фермана Србима су дате слободе, па и то да обнављају запустеле светиње и да подижу нове цркве и манастире (Пантелић 1949: 109–113; Зиројевић 2007: 297–310). У то доба је трonoшки свештеник Хаџи Мелентије Стефановић ишао у Јерусалим. У повратку свратио је у Цариград, где је добио ферман да може да поправи стари краљевски манастир Рачу у Соколској нахији. Посао је упамтила епска песма:

„Док запалим Рачу украј Дрине, / И погубим Аџи Мелентија, / Кој’ је иш’о преко мора сињег, / Те је влашку ћабу полазио, / Пак се узгред у Стамбол свратио, / И од цара ферман излагао / За стотину жутијех дуката, / Да власима богомољу гради, / Да је гради за седам година, / Начини је за годину дана, / Ево има шест година дана, / Како зида покрај цркве куле, / А у куле набавља себану, / И по мраку топове привлачи; / Видиш, јолдаш, да се нечем’ нада!” (Караџић 1986: 113)

Период благе управе и црквене и духовне обнове није дуго потрајао. Већ 1801. убијен је београдски митрополит Методије, а затим и Хаџи Мустафа-паша, назван *Српска мајка* (Караџић 1969а: 323). Иако су дахије, највероватније, пресудиле обојици (Радосављевић 2007: 98), смрт митрополита Методија обавијена је непознаницама и пропраћена је приповедним верзијама. Једни сматрају да је усмрћен, према наређењу Хаџи Мустафа-паше, услед веза са Ригом од Фере и грчким устаницима (2007: 99). Међутим, у традицији се укоренило уверење, а које се потом пренело и у српску историографију, да је виновник Методијеве смрти његов протосинђел Леонтије Ламброс (Ламбровић), па је претрајала прича о милостивом грчком архијереју и незахвалном и злом штићенику (Арсенијевић 1988: 30–32; Вукићевић 1901: 129–134; Пантелић 1949: 223–224). Зборило се да је Леонтије рођен у Дренопољу. Крштено име било му је Лазар, а калуђерско Леонтије. У Београд је дошао ради службе за време Хаџи Мустафа-паше. Био је пуки сиромаш и притисла га је била „нека тешка болештина”. Београдски митрополит Методије сажалио се и узео га је за слугу. Када се здравље његово поправило, митрополит је опазио да се он одликује способностима, заволео га је и почео је да га учи. Нашао је био и неког Француза да га подучава француском језику. Најпосле га је и закалуђерио. Убрзо је Леонтије владао душом свог добротвора. Лукави калуђер намах се повезао са дахијама, па је оклеветао Методија. Памте се његове речи Кучук Алији: „Мој добри поочим, а ваш верни дост, митрополит Методије онакав је исти хаин као и Јанко Катић, и као калуђер Рувим”. У глуво доба ноћи, у митрополитском дому у Београду, дахије су удавиле Методија, па су упутиле Леонтија у Цариград с препоруком да он замени митрополита за кога облажу да је умро природном смрћу (Арсенијевић 1988:

32; Ненадовић 1884: 65–72). Историчар српске цркве у том периоду, Н. Радосављевић, одбацује могућност да је Васељенска патријаршија била обманута, али свакако да није са злочиним повезивала Методијевог протосинђела, па је у априлу 1801. Сабор изабрао Леонтија за београдског митрополита (2007: 100–101). Убрзо је за њим 1802. рукоположен и ужичко-ваљевски митрополит Грк Антим Зепос (Перовић 1980: 7–20). Двојица митрополита управљали су црквом у Београдском пашалуку у дахијско време и током Првог српског устанка.

Духовне прилике у Пашалуку биле су рђаве, свештенство заостало. Ретки су били образовани духовници. Памти се да је митрополит Леонтије радо примао у Београду проту буковичког, Атанасија Антонијевића – потоњег духовног вођу Устанка, који је знао турски и грчки језик (Милићевић 1888: 17; Радосављевић 2007: 339). У Митрополита уздао се и Хаџи Рувим Нешковић, један од најобразованијих свештеника оног доба. Међутим, прота Михаило Пејић и Вук Караџић преносе да је Митрополит злоупотребио Хаџи Рувимово поверење и да га је, на захтев дахија, намамио у Београд где је посечен (Перовић, ур. 1977: 53; Радосављевић 2007: 170–171; Радосављевић 2010: 297–320). О Хаџи Рувимовој смрти постоји више приповедних верзија (Арсенијевић 1988: 49; Милићевић 1888: 777; Радосављевић, 317).

Као реакција на Сечу угледних Срба планула је буна. Дахије су стишавале ватру. С обзиром на његов углед у народу, дахије су најпре слале поруке преко митрополита Леонтија. О томе сведоче анегдоте (Ђурић 1980: 46). Дахије су 4. марта 1804. дошле у Хасан-пашину Паланку. У њиховој дипломатској свити налазио се митрополит Леонтије коме је обећана награда ако склони Карађорђа на мир. На Леонтијева уверавања да ће дахије убудуће да владају благо, памти се Карађорђево пословичан одговор. Приповедао им је басну о змији која је смртно ујела сина једном човеку, а који је због тога тек стигао да јој одсече реп. Када човек позове змију да се помире, змија одговори: „Догод ти гледаш гроб сина твога и ја мој осечени реп, нема мира међу нама”. Карађорђе је састанак закључио аналогично: „Догод ја гледам гробове нашије сербски кнезова, које су даије поседеле, и догод ви не убијете мене као и друге кнезове што сте исекли, међу нама неће бити мира” (Ђурић 1980: 54; Караџић 1965: 94). Страхујући због неуспеха, Митрополит пошаље тајно калуђера Мату да моли Ђорђа да га не пушта с Турцима натраг у Београд. Карађорђе одговори: „Кажи митрополиту да га ја сада не могу удржати [...] но кажи митрополиту да ако и најмање за себе осети каку опасност, нека побегне у Немачку, а одонуд лако ће к мени прећи кад му ја поручим” (Ђурић 1980: 55; Арсенијевић 1988: 84–85).

Леонтије се вратио у Београд, али се из писма карловачког митрополита Стефана Стратимировића, 11. априла 1804, Арону Радовановићу, игуману манастира Фенека, види да је Леонтије избегао у Земун. Стратимировић моли игумана да укаже пажњу и гостопримство београдском митрополиту (Перовић ур. 1977: 64). Из Пашалука избегао је у Земун и митрополит Антим Зепос (Перовић 1980: 11–12). Из писма М. Пејића С. Стратимировићу (25. маја 1804) дознајемо да се оба српска митрополита налазе у Земуну и

да чекају да се састану с устаничким старешинама (Перовић ур. 1977: 76). Епископи су се придружили устаницима у Топчидерском логору, у јуну 1804 (Перовић 1980: 12), што оповргава уверења да су били туркофили (Радосављевић 2007: 104–107).

Но, током Првог српског устанка постојала је велика разлика између двојице владика. Антим је крајем 1805. поново прешао у Срем и све је више тамо боравио, а његова устаничка улога бивала је све незнатнија. У његовом одсуству митрополит Леонтије вршио је духовну власт и у Ужичко-ваљевској епархији. Водио је сложено црквену делатност, јер је први пут, после потпадања под турску власт, у Београдском пашалуку повраћена слобода православне исповести и први пут, после престанка хабзбуршке владавине 1739, оглашавала су се звона (Радосављевић 2007: 371). У том периоду, обновљен је већи број цркава и манастира, а саграђано је осамнаест храмова (Вујовић 1986: 91–99; Радосављевић 2007: 395–402). Указивано је поштовање према Хиландару и његовим обновитељима, Светом Симеону и Светом Сави. По Карађорђевој наредби митрополит је наложио игуману Раковице Никодиму да управу манастира преда хиландарским монасима Нектарију и Григорију (Радосављевић 2007: 324–325). Осим што је рукополагао свештенике, освећивао цркве и манастире, додељивао парохије и решавао црквена питања, митрополит Леонтије учествовао је и у бојевима. О томе сведоче епске песме о Боју на Делиграду 1806:

„Леонтије Српски митрополит, / И он иде друмом широкијем, / И са собом све води полове, / И он вози велике топове; / „Вера моја и тако ми Бога! / Ако стигне господар Ђорђије, / Те затече тебе² на Морави, / Да ти имаш крила соколова, / Не би перје изнијело меса: / Бијежаћеш, но побећи не ћеш; / Бранићеш се, одбранит’ се не мо’ш; / Молићеш се, помоћи ти не ће.” (Караџић 1986: 168; Уп. Милутиновић 1937: 107–108)

Осим тога, извесно је да се Леонтије мешао и у световне послове и да се уплитао у политику. Биће да је тиме изазвао подозрење и осуду савременика (Радосављевић 2007: 107). Иако не находимо ниједан документовани антиустанички чин, занимљиво је да, како пише М. Ђ. Милићевић, митрополита Леонтија „криве, њега осуђују, њега проклињу сви из реда сувереници: где се год помене његово име, свуда се на њега сипа осуда и клетва!” (1888: 297). У анонимном политичком памфлету, насталом можда већ 1813, контрадикторна ситуација Митрополитовог пристајања устаницима тумачи се чином притворства. Казује се да је пребивао међу Турцима све док их устаници нису притеснили у градовима (Аноним 1815: 10–11).³ Вели се да је, потом, тајно агитовао против Устанка, чије је вођство прозрело његову пропаганду, али му нису судили, јер је био уважен и толико богат да је „просипао новац као песак у народ” (1815: 16). Стога се испољавало кајање што је Митрополиту чињена част и што су Срби „змију у недрима грејали” (1815: 13). Пошто је 1805. заведен Правитељствујушчи совјет сербски, почетак његове делат-

² Бушатли-везира (прим. Б. З.).

³ О књижи и о питању ауторства: Ристић 1953: 128–136; Поповић 1987: 75–78; Витезовић 2009: 221–248.

ности одликовала је слога његових чланова. Леонтију се приписује уношење раздора. Хтео је да посвађа народ са „ученом браћом”. Памте се његове речи да је било боље с Турцима него што су „дошли јеретици, учени људи који Бога не верују” (1815: 15). Чланови Совјета уздали су се у једноверну Русију, којој су се обратили за помоћ, а Леонтије је тајно говорио да ће Русија оставити Србију на цедилу као што је Орлов преварио Грке у Мореји и жртвовао Турцима (1815: 17; Ненадовић 1884: 73). Јавно је претио „да ћеду сви врућим гвожђем на челу бити жигосати от Турака ако мухасила или пашу међу се не приме и Турцима се не окрену” и ако се не одрекну Русије (Аноним 1954: 133–134).⁴ Срби нису послушали, него су начинили савез са Русима, који су, у јуну 1807, послали у Србију дипломатског представника, Константина Константиновича Родофиникина, пореклом Грка. Срби су га одмах упозорили да се чува митрополита Леонтија, јер издаје Турцима (Ненадовић 1884: 73). У јесен 1807, у Србију је дошао изасланик цариградског патријарха, митрополит Аксентије. Он је са Леонтијем позвао Србе да се покоре султану, уз обећање жељеног уређења. Уз Родофиникинову сагласност устаници су одбили понуду, Аксентија су протерали, а Леонтију запретили смрћу.⁵ Митрополит се притајио, па је поново по налогу Цариградске патријаршије неовлашћено водио преговоре о миру са Турцима код Пореча, 13. октобра 1808. Међутим, у њима је учествовао и Родофиникин, јер је Митрополит, преко грчких трговаца у Београду, нашао начина да му се приближи и да га увери да су Срби дволични и да захтевају другог руског чиновника. Митрополит је оптужен за издају. Бранио се речима: „Ја се у једној лађи с вама возим, која ако се утопи утопићу се и ја, ако ли исплива и ја ћу испливати” (Перовић ур. 1977: 410–411). Иако се после пропасти Устанка испоставило да су Леонтијеве речи биле искрене, према хитној Карађорђевој заповести, забрањено му је да одржава везе са Родофиникином и ускарањено му је право да под било каквим изговором сме доћи у његову кућу (Радосављевић 2007: 109).

Упркос строгом надзору, Леонтије је нашао начина да ровари. Извори пружају наивно фолклорно објашњење. Идући Родофиникину „тајно ноћу кроз нека мала врата” придобије га лажима и дотле доведе да он постане непријатељ Србима. Тако распали Родофиникина да он против Срба стане да пише Русима и да опада Србе да нису одани, већ да су склони Аустрији (Ненадовић 1884: 73).

Почетком 1809. дошао је Родофиникину за помоћника Теодор Недоба, такође Грк. Он је одмах потпао под Леонтијев утицај и онда три Грка почну да сеју раздор. У устаничкој Србији владало је уверење о постојању некаквог „грчког антисрпског плана” којим се, између осталог, објашњавала и српска катастрофа из 1809. године. О томе сведочи мноштво наратива. Леонтије, Родофиникин и Недоба науме да подигну Србе на Турке, под изговором да ће им Русија притећи у помоћ. Премда Русија није ништа знала, Срби ће остати

⁴ Препис анонимног и јединог познатог политичког памфлета из доба Устанка нашао се у заоставштини Лазара Арсенијевића Баталаке. Објавио га је Перовић 1954: 131–150.

⁵ Историчар Н. Радосављевић сматра да није реч о издаји, већ о чину лојалности Цариградској патријаршији, која због Турака није могла да призна Устанак (2007: 175).

сами наспрам силне турске војске и тако ће Устанак да пропадне, а Турци ће да поврате власт. План су саопштили цариградским Грцима да они прене-су Турцима и да заузврат Родофиникин буде први бег у Србији, а Леонтије патријарх у Цариграду (Аноним 1954: 137). Према анегдоти, Родофиникин је у Совјету прочитао, тобоже, писмо руског генерала, кнеза Прозоровског, у коме су Руси, наводно, позивали Србе да заједно нападну Турке. Међутим, писмо није никоме показао, већ га је одмах савио и стрпао у недра. Срби пове-рују и нападну Турке на три стране (Аноним 1815: 32–33; Аноним 1954: 143).

Како Руса није било ни од корова, Устанак се нашао на рубу пропа-сти. У одсудним моментима, казује се да је Леонтије направио раздор међу командантима. Стевану Синђелићу нису притекли у помоћ војводе Милоје Петровић и Петар Добрњац. Када су Турци ушли у Делиград, Митрополит почне да шири страх у Београду, говорећи да је војвода Миленко Стојковић погинуо, да је Карађорђе побегао и да ће Турци ујутро ући у Београд, па први нагна да бежи из Србије и да позива и остали народ у Немачку (Аноним 1954: 144; Аноним 1815: 39–40). Рачунао је да ће народ у паници да убије Вожда и пресуди устаничким главарима. У августу 1809, Леонтије, Родофиникин и Недоба избегну из Србије (Аноним 1815: 37; Протић 1980: 296–297).

Ратујући читаво пролеће и лето сами, Срби се једва одрже 1809. Дознав-ши да Србија ипак није пропала, Грци прогласе да су побегли, јер су Срби хтели да их убију (Аноним 1815: 42). Настала је прича према којој је Ка-рађорђе потегао пиштољ на Родофиникина, али је у тај мах наишао Леонтије који је руком ухватио оружје, које је опалио више Родофиникинове главе. Грци су тражили да се смене Вожд и Совјет и да се они позову натраг (Ано-ним 1954: 142).

Када је Леонтије напустио Србију, а земља остала без епископа, на Скупштини, у Хасан Пашиној Паланци, 2 (14) октобра 1809, предложено је да рачански архимандрит, али и војвода Соколске нахије, Хаџи Мелен-тије Стефановић, буде митрополитов намесник, да управља свештенством, да збира приходе и да даје рачун од њих Совјету (Марковић 1992: 23–24). Одмах потом, 20. новембра (2. децембра), Хаџи Мелентије је отишао у ди-пломатску мисију у Русију, са препоруком да тамо у Православној цркви буде хиротонисан за епископа. Међутим, за њим је стигао неповољан Недобин из-вештај о његовом негативном односу према Родофиникину и Леонтију. То је био један од разога због чега посао није обављен, а друго је што се радило о личности која припада надлежности Васељенске патријаршије, а не Руске цркве (Радосављевић 2007: 174). Међутим, Хаџи Мелентију је указана поч-аст и дариван је златним крстом о златном ланцу и брилијантским прстеном (Милићевић 1888: 764).

Током одсуства из Србије, Леонтије је потврдио рачанског архимандри-та за свог заступника, с титулом „архимандрит, администратор при всеј Ср-бији”, тако да је Хаџи Мелентије био легитимно, канонски изабран намесник (Радосављевић 2007: 352).

У јулу 1810, Карађорђе је дозволио Леонтију да се врати, али због бо-лести или страха он није дошао одмах. Вратио се почетком фебруара 1811.

у Београд, у који је стигао заједно са Нејшолтским пуком руске војске и са још неким лицима која су била у сукобу с Вождом, међу којима је био и Теодор Недоба. Родофиникин се оправдао и вратио се у Петроград (Ненадовић 1884: 85). Леонтију је враћена управа над Београдском митрополијом, али је седиште премештено у Крагујевац како би митрополит био под контролом и подаље од Совјета (Аноним 1815: 57).

Убрзо после Леонтијевог повратка Карађорђе и Совјет упутили су Хаџи Мелентија у главни стан руске војске у Влашкој са захтевом да се јашком митрополиту Гаврилу наложи да га рукоположи за епископа ваљевско-ужичког, јер се Антим Зепос није појављивао у Србији од 1807. Избегавајући јурисдикцију Васељенске патријаршије, јер отоманске власти не би дозволиле да устанички војвода постане митрополит, устанички врх поново је Мелентија упутио на ненадлежну адресу, па је и овај покушај његовог рукоположења остао безуспешан. Но, он је наставио да обавља функцију ужичко-ваљевског митрополита (Јокић 1980: 229; Радосављевић 2007: 114–119).

Иако је Леонтије скрајнут у Крагујевцу, казује се да је он ипак нашао начина да се дописује и думунђава с Недобом и да и даље ради против Устанка. У тренуцима ратних припрема 1812. и 1813. и великих притисака изнутра и споља, Вожд је исцрпео снагу. У очајању дозволио је да му се приближе дојакошњи највећи политички непријатељи. Кључна посредничка улога у традицији приписује се утицају Јанићија Ђурића, који је у детињству учио књигу код Леонтија и био је чак рукоположен за ђакона. Свог секретара Вожд је, пак, волео изнад свих (Аноним 1815: 84). У августу 1812. Вожд је издао заповест да Митрополит „по закону ради и управља са свештеничким и монашеским чином да му нико не стаје на путу” (Петровић 1988: 934). Најпосле је Вожда опчинио и Недоба коме је био чак и кум на венчању (Ненадовић 1884: 84). У драматичним моментима, Вожд није био више никада онај стари. Када су 15. јуна 1813. Турци са великом силом, из три правца, навалили на Србију, Вожд је био изнурен. У врућици је лежао у Тополи, а управу над војском несрећно је поверио Јанићију Ђурићу (Јокић 1980: 251–252). Чим се Вожд разболео, Леонтије је ширио дефетизам и подстицао је устаничко расуло. О томе је записано мноштво прича. Говорио је да је „Кара-Ђорђе болујући у Тополи умро. Да Светог Краља Кивот шкрипи; и то да је знак, да Србија ове године мора пропасти” (Аноним 1815: 85–86; Ненадовић 1883: 298). Уверавао је да ће Турци бити благи према народу, а да ће казнити само старешине. Бунио је београдске трговце да имовину пренесу у Немачку. Наговорио је и Вожда да имовину пресели у Београд. Карађорђе је наложио Леонтију и Хаџи Мелентију да попови и калуђери чине „бденија за победу српског оружја”. Приповеда се да је Митрополит на крају сваке литургије пакосно додавао: „Да ће господ спасти онога, који има лађу, да се у Немачку преко Дунава превести може”. Према анегдоти, чак је и купио лађу. Уз помоћ добоша позивао је народ да се превози на немачку обалу (Ненадовић 1883: 298; Милићевић 2006: 165; Петровић 1988: 1588).

Да би се одвојио од Недобе и да би престао да агитује, Леонтије је упућен у војску да подиже морал. Чим се Вожд придигао из постеле, оти-

шли су заједно на Мораву. Тамо је потајно поручивао народу и војсци да беже куд знају (Аноним 1815: 88). Кмету Максиму Миријевцу је „пришаптавао да се пролазе свега војевања и шанаца, но да трче дома, те сиротињу своје жене и дјецу да спасавају од турскијех коња и копита, које ће их сутра постигнути и погазити” (Милутиновић 1888: 29). Наговорио је војводу Вула Илића Коларца да топопове, прах и олово побаца у Мораву под изговором да је то Карађорђево наређење. Пред пад Србије побунио је посаду Београдског града. Војници су кренули кућама, говорећи: „За кога да гинемо и да чувамо Београд, а своју децу и жене да допустимо да ји Турци робе” (Аноним 1815: 87–88). Како анегдота саопштава, Турци су ушли у пуст Београд. Затекли су лудог Насту који је тумарао улицама са чопором паса (Куниберт 1988: 56; Поповић 1950: 346).

Претходно су Леонтије и Недоба „преварили” Карађорђа и он је 21. септембра 1813. у њиховом друштву прешао у Земун (Аноним 1815: 90; Јокић 1980: 228, 255). Испоставило се да је проказани и најомраженији архијереј у историји српске цркве, заправо, поделио судбину Устанка и своје пастве. Изгубивши епархију, провео је остатак живота у избеглиштву где је, попут српских војвода, добио руско издржавање. Јављао је Милошу Обреновићу о Карађорђевим кретањима и намерама (Љушић 2000: 213). Спомиње га и Вук Караџић. Вели да је „Грк али зна српски” (Караџић 1988а: 799). Међутим, пошто Леонтије нађе да је Вуков превод *Новог зајета* неприличан (Караџић 1988б: 303), па се превођење повери Атанасију Стојковићу, Вук је тврдио да нити Стојковић нити Грк Леонтије знају српски језик (Караџић 1989: 387). Према предању, живео је у Кишињеви, у српској заједници, од свију презрен. Као велики грешник, оболео је од неке тешке болести која га је морила дуго и опако. У највећим мукама, живог су га црви јели, са душом није могао да се растави све док се 1822. није исповедио пред више духовника да је крив за смрт свог добротвора митрополита Методија и за издају Хаџи Рувима Нешковића (Милићевић 1888: 295–298; Ненадовић 1884: 83). Народна традиција прихваћена је и у црквеној историји (Поповић 2005: 630–631).

Сломом Устанка 1813. окончано се и „устанички административно-црквени провизоријум” у Ужичко-ваљевској епархији (Радосављевић 2007: 119). Настала је турска хајка за Хаџи Мелентијем. У походу настрадао је монах Јован Обрад, који је бранио манастир Рачу. Игуман Исаије посечен је на часној трпези, а његово тело спаљено је на ломачи коју су војници Али-паше Видајића направили од икона и делова црквеног мобилијара. Рача је спаљена (2007: 324, 343). Хаџи Мелентије склонио се у Фрушку Гору. После Другог устанка, вратио се у Рачу. Према причи, прстен који је добио у Русији искао је кнез Милош. Мелентије га није дао, па је настала омраза међу њима. Кад је 1824. Мелентије умро, збори се да је калуђер Моја узео прстен и однео га је кнезу. Сахрањен је у манастиру. На надгробној плочи постоји запис који је тек 1851. урезао игуман Серафим (Милићевић 1888: 764–765).

ЛИТЕРАТУРА

- Аноним 1815: Аноним, Србије плачевно пакипорабошение лѣта 1813. Зашто и Како? Венеција.
- Аноним 1954: Аноним, Родофиникинов у Београду јавни живот, Србов смртни тајни отров, природна герчка друга злоба, нечајано српско второ страдање, нови план – стари непријатељ у лету 1809, Р. Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, 1954: 131–150.
- Арсенијевић 1988: Л. Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка I*, Београд: Просвета.
- Витезовић 2009: М. Витезовић, Књига испита историјске савести. *Србије жалосно поновно поробљење 1813: зашто и како?* Београд – Г. Милановац, 221–248.
- Вујовић 1986: Б. Вујовић, *Уметност обновљене Србије 1791–1848*, Београд.
- Вукићевић 1901: М. Вукићевић, Леонтије Ламбровић, митрополит београдски 1791–1801, *Гласник ПЦ у Краљевини Србији за 1901*, Београд, 129–134.
- Ђурић 1980: Ј. Ђурић. Копија историје србске. *Казивања о српском устанку 1804*. Д. Самарцић (ред.), Београд: СКЗ, 2–68.
- Јокић 1980: П. Јокић, Причања Петра Јокића о српском устанку. *Казивања о српском устанку 1804*. Д. Самарцић (ред.), Београд: СКЗ, 150–263.
- Караџић 1965: В. С. Караџић, Српске народне пословице, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. IX, Београд: Просвета.
- Караџић 1969: В. С. Караџић, Даница 1826–1829, 1834, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. VIII, Београд: Просвета.
- Караџић 1986: В. С. Караџић, Српске народне пјесме IV, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. VII, Београд: Просвета.
- Караџић 1988а: В. С. Караџић, Преписка I 1811–1821, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XX, Београд: Просвета.
- Караџић 1988б: В. С. Караџић, Преписка II 1822–1825, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XXI, Београд: Просвета.
- Караџић 1989: В. С. Караџић, Преписка III 1826–1828, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XXII, Београд: Просвета.
- Куниберт 1988: Б. Куниберт, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*, I, Београд: Просвета.
- Љушић 2000: Р. Љушић, *Вожд Карађорђе II*, Београд.
- Марковић 1992: Ж. Марковић, Хаџи Мелентије Стевановић – епископ изабраник шабачко-ужичке епархије, *Ужички зборник*, бр. 21, 23–24.
- Милићевић 1888: М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Београд.
- Милићевић 2006: М. Ђ. Милићевић, Поглед у српску прошлост заустављен на последњем добу Карађорђевој влади, тј. од половине 1812. до септембра 1813. године, *Настајање нове српске државе*, М. Радевић (ред.), Велика Плана.
- Милутиновић 1837: С. Милутиновић Сарајлија, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, Лајпциг.

- Милутиновић 1888: С. Милутиновић Сарајлија, *Историја Србије: од почетка 1813е до конца 1815е године* Београд.
- Ненадовић 1883–1884: К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа, Врховног Војска, ослободиоца и Владара Србије и живот његови Војвода и јунака*, I–II, Беч.
- Пантелић 1949: Д. Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак: 1794–1804*, Београд: Научна књига.
- Перовић 1977: Р. Перовић, *Први српски устанак, акта и писма, I*, Београд: Народна књига.
- Перовић 1980: Р. Перовић. *Прилози за историју Првог устанка*, Београд: Слово љубве.
- Петровић 1988: К. Петровић, *Деловодни протокол Карађорђа Петровића (1812–1813)*, М. Недељковић, М. Станковић (ред.), Крагујевац – Топола.
- Поповић 1987: Б. Љ. Поповић, *Ко је писац Србије плачевног пакипорабшченија?*, *Књижевна историја*, XX, 75–78.
- Поповић 2005: Ј. Поповић, *Опита црквена историја*, I–II, Београд – Бања Лука.
- Поповић 1950: С. Л. Поповић, *Путовање по новој Србији (1878–1890)*, Београд: СКЗ.
- Радосављевић 2007: Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831 (управа Васељенске патријаршије)*, Београд: Историјски институт.
- Радосављевић 2010: Н. Радосављевић. Архимандрит Хаџи Рувим Нешковић (1752–1804), прилози за биографију, *Историјски часопис*, LIX, Београд, 297–320.
- Ристић 1953: М. Ристић, *Ко је писац анонимне књижице: Србије плачевно пакипорабшчение лета 1813. у Млещима, 1815. (II издање 1846)*, *Библиотекар, орган Друштва библиотекара НР Србије*, год. 5, бр. 3/4, Београд, 128–136.
- Zirojević 2007: О. Zirojević, *Srbija pod turskom vlašću 1459–1804*, Београд: Srpski genealoški centar.

Branko R. Zlatković

BELGRADE MITROPOLIT LEONTIJE AND HIS DEPUTY MELENTIJE STEFANOVIC –
IN ORAL TRADITION AND HISTORY

(Summary)

After the autonomy of the Serbian Church was abolished in 1766 and it fell under the jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople, at the beginning of the 19th century – simultaneously with the development of the First Serbian Uprising – church life was restored more freely in the two metropolitan areas of the Belgrade Pashaluk. At that time, the Greek, Leontije Lambros (Lambrovic), was at the head of the Belgrade Metropolitanate. His personality is accompanied by controversial performances. Contemporary and critical historiography does not find as many sins as are attributed to the

Metropolitan of Belgrade in the testimonies and accounts of contemporaries, memoirs, and much of traditional historiography. Due to political disputes with Karadjordje, Metropolitan Leontije escaped from insurgent Serbia in 1809 and returned in 1811. During his absence, his deputy since 1810 was performed by Hadzi Melentije Stefanovic, abbot of the Raca monastery and Duke of Sokolska area. He was subsequently elected Metropolitan of Uzice (1812-1813), but was not consecrated and recognized by the Patriarchate of Constantinople. His spiritual activities as well as his exploits in the uprising and in diplomacy are witnessed in epics and anecdotes. The paper will focus on presenting their epic and narrative biographies.